
Қазіргі жағдайда тоқыма өнімдер

Соборбі кәсіпорының сыртқы ортасы

Нәтижелері және оларды талқылау.
Қазіргі әлемдік экономикада инновацияның

алатын орны зор. Инновация инвестиция ағымын арттыруда, өнім өндірушінің, қызмет көрсетушінің беделін жақсартуға, әсіресе сыртқы рыноктарда бағаны тұрақтандыруға айрықша әсер етеді. Мемлекетімізде инновациялық және технологиялық өрлеудің тежелуі немесе баяу қарқынмен дамуы, әлемдік рыноктың шикізаттық көзі болып қала беруіне соқтырады [2].

Шынында, жаңа прогрессивті технология өндірісі жаңа материалдық ресурстар мен жеткілікті ғылыми-техникалық базаларды қолдануда болған жаңа өнімді құруға және жетілдіруге мүмкіндік береді. Кәсіпорынның дамуына және ахуалына инновациялық процестің әсерін келесіден көруімізге болады:

- өндірістік базаны жетілдіру (материалды-техникалық қамтамасыз етулер жақсарады, тауар қозғалысының жүйесі және өткізу желісінің құрылымы жетілдіріледі);

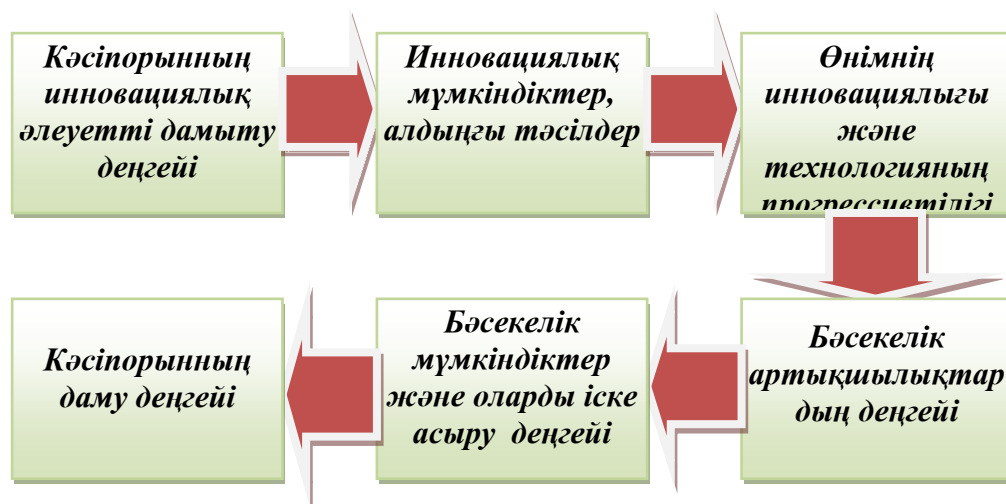
- бәсекеге қабілетті өнімдердің стратегиялық жолдарын іздестіру үшін басқарудың ұйымдық құрылымын қайта құру, өндірісті басқарудың жаңа әдістерін қолдану; инновациялық процеске қатысушылардың барлық мүдделерін ескеру;

- серпінді нарықтық ортада бейімдеушілік мүмкіндіктерді кеңейту;

- бәсекелік күресте артықшылықтарын үйрену және тауар бағасын төмендетуге мүмкіндік беретін өнімнің өзіндік құнын азайту [3].

Атап өту керек: түрлі инновациялық процесті іске асыратын кәсіпорынның қызметі бірқатар артықшылықтарға ие. Сондай-ақ мәселен жоғары технологиялық өнімді өндіріске енгізу мен құру процесі бірыңғай кезеңдерді біріктіретін ұзақ және көп сатылы болып келеді. Мұндағы басты себеп мақта өңдеуші өнеркәсіптік кәсіпорындардың негізгі қорларының табиғи және сапалық тозуы есебінен оларды жаңартудың жедел түзімінде жүзеге асыруды қажет етеді. Сондықтан қайта өңдеуші өнеркәсіптерді табысты дамытудың маңызды шарттары болып бірқатар жүйелік мәселелерді жеңу болып табылады.

Тұтастай әрбір табысты іске асырылған инновация оның қызметі мен даму шегін, кәсіпорын - инноватор мүмкіншілігін кеңейтеді [4]. Сондықтан инновациялық қызметтің тұрақты әрі ұзақ мерзімді дамуын қамтамасыз етуде, бәсекелік күресте анықтаушы фактор болып табылады. Жалпы түрде, кәсіпорынды дамытуда инновациялық процестің өзара байланысын келесі 1 суреттен тізбектер түрінде көруге болады.

Ескерту: зерттеу мәліметтері негізінде автормен жасалды

1 сурет – Кәсіпорынның даму деңгейіне инновациялық процесс әсерінің кезеңдік механизмі

Мәселен талшықтың кеңейтілген функцияларымен мақтаны дайындау – мақта иірушілік өндірістердегі инновациялар бүгінгі таңда ең танылғандардың бірі. Сол сияқты мақтаны дайындауда сапасыз конструкторлық және технологиялық құжаттар, инновациялық ниетке технологиялық

құрал-жабдықтардың сәйкес келмеуі, қызметкерлердің біліктілігінің жеткіліксіздігі мен төмен орындаушылық тәртіп, ондағы нақты тауарға инновациялық түпкі ойды енгізудегі қиындықтарға алып келеді. Соңында сапалы, экономикалық, техникалық бастапқы идеяларға және басқа да көрсеткіштермен

сияқтылар ортаға келіп шығады. 1 кестеде Қазақстанның мақта өңдеуші кәсіпорындарының қызметіне инновациялық технологияларды енгізудегі тәуекелдің алуан түрлерін зерттеудің нәтижелері, оларды қозғайтын факторлары мен зардаптары талданған.

Демек бізбен мақта өңдеуші өнеркәсіптердің инвестициялық-инновациялық белсенділігіне теріс әсер ететін негізгі факторлары анықталған.

Тәуекелдің мәні	Мүмкін зардаптары	Тәуекел факторлары
Өнім, инновациялық ниеттердің талдамалары		
Инновацияны енгізу мен таңдау мерзімінің бұзылуы; тауар идеясына әзірленген инновацияның сәйкес келмеуі; өнімнің төмен сапасы; тұтынушылардың күтілетін тауарына сәйкессіздігі	Нарық талаптарына сәйкес келмейтін, тауар немесе тауардың бәсекеге қабілетсіз әзірленімдері; технологиялық емес тауар; дайындауда тауардың өте қымбатшылығы; нарыққа шығу кезіндегі кешігулер.	Жобалаушылар топтарының дұрыс емес жөнелтімі; бөлімшелердің төмен істеп шығару қабілеттілігі, білікті персонал мен тәжірибенің жеткіліксіздігі, қызметкерлерді ақпараттандырудың сапасының түрлі бөлімше қызметкерлер жұмысындағы келіспеушілігі.
Өндірістің мүмкіндігін талдау		
Өндіріс мүмкіндігін баламасыз бағалау	Қоймадағы дайын өнім лимитінің артуы; өнім сапасының нашарлауы; ақаудың артуы; іске асырудан күтілетін пайда сомаларын ала алмау; технологиялық процесте өзгерістер есебінен дайын өнімнің қымбаттауы	Талдаудың объективті еместігі; өндірістің мүмкіндігін қайта бағалау немесе жете бағаламау; білікті қызметкерлердің жеткіліксіздігі; ұйымда сатылас және деңгейлес байланыстардың нашарлығы; бөлу жүйесін қалыптастыру-дағы қателер.
Тауарды дайындау (ниетті нақты іске асыру)		
Нақты өнімге инновациялық ниетті іске асырудың қиындығы; идеяға дайын тауардың сәйкес келмеуі, нарыққа тауарды шығару мен өндірісті игеру мерзімінің бұзылуы.	Нарыққа шығудағы кешігулер; бәсекеге қабілетсіз өнім шығару; нарық талаптарына сәйкес емес өнім шығару, жаңа өнімнен тапсырыс берушінің бас тартуы, өндірістік ақау санының артуы, өткізу мен өндірістен түскен пайда сомаларын ала алмау.	Сапасыз конструкторлық және технологиялық құжаттар; персонал біліктілігінің жеткіліксіздігі; технологиялық құрал жабдықтардың өз параметрлері бойынша өзіне сәйкес келмеуі; тозған технология; төмен орындаушылық тәртіп.
Ескерту: мәліметтер бойынша автормен жасалған		

өнеркәсіптік кәсіпорын аймақтық нарықта өзінің өміршеңдік жолымен өндірістің өзіндік ерекшеліктерімен даму жолына ие бола алады. Осының барлығы кәсіпорындағы нақты стратегиялардың болу қажеттілігін көздейді [5].

Ауыл шаруашылық өндірісіндегі нарықтық тетіктердің, интеграциялық үдерістің қалыптасуы мен дамуы ұлттық, қоғамдық, салалық мүдделерді ескере отырып жүзеге асырылады. Бұл өз кезегінде,

на инновациялық басқару саналады. Бұл әрі фактор, әрі ықпалдастырушы, үйлестіруші күш болып саналады. Оның жәрдемімен инновациялық кедергілерді жоя отырып, инновациялық даму стратегиясының тиімді түрін таңдау арқылы оның ұтымды жолына түсуге көмектеседі.

Бүгінгі таңда облыстағы өнеркәсіптердің өндіру, өңдеу салаларын дамытуға күш салынуда, соның нәтижесінде шаруашылықтың материалдық-техникалық базасын нарықтық сұранысқа сай тауарлар мен қызметтерді өндіру негізінде жаңартуға ден қойылуда. Егер бұрынғы кезде өңдеу салаларындағы негізгі үлес салмағы 60%-дан астамы алғашқы қайта өңдеу өнімдерін шығаратын салаға тиісті болса, онда қазіргі кезде бірінші жоспарға екінші өңдеуден шығарылатын салалар алға шығып отыр. Бұл ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу, тоқыма және тігін саласы болып отыр [8].

Мақтаның экспортқа тасымалын ынталандыру сыртқы нарық конъюнктурасын тиімді реттеуге, мақта өндірісінің табыстылығы мен саланың инвестициялық тартымдылығын арттыруға, жеке шаруашылықтардың тауар өндірісіне көшуін жеделдетуге, қосымша несиелік ресурстар беру мен дайындау-өткізу қызметтерін көрсетуші кооперативтер желісін дамытуға септігін тигізеді. Демек, импорттың артуына, оның үлкен өзіндік құнына, дайын тоқыма өнімі өндірісінің азаюына себепші болатын дайын тоқыма өнімін соңғы пайдаланудың өндірісіне дейін қолданылатын, матаның толық тізбектік өндірісі жоқтың қасы. Мәселен, Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстанды алып қарайтын болсақ мақтадан иірілген жіп өндірісі 1992 жылдан кейін шамамен 90%-ға қатты төмендеген. Тәжікстан Республикасының үкіметімен «2010-2014 жылдарға Тәжікстан Республикасында мақта шаруашылығын дамыту бағдарламасы» және «2015 жыл кезеңінде Тәжікстан Республикасында өндірілетін мақта талшығының толық өңдеушілік бағдарламасы» қабылданған болатын. Алайда, бұл бағдарламаға қойылған нақты жо-спарлар дәл солай іске аса алмаған. Басқа да мақта-шикізаты өндірісінің көлемінің жыл сайынғы қысқарулары нәтижесінде, Тәжікстан Республикасындағы мақта өңдеу көлемі төмен деңгейде болып қалуда (2 кесте).

Мақтаның 90%-ға жуығы маталарды өңдеудің дамыған мүмкіншіліктері бар елдерге экспортқа жөнелтілген. Ал, Тәжікстанда 2015 жылға дейінгі кезеңде бұл республикадағы өндірілетін мақта талшығын толық өңдеудің бағдарламасына сәйкес 45 жаңа тоқыма кәсіпорындары істеп кетуі

Мақта өңдеуші өнеркәсіп кәсіпорында-
рымен стратегиялық бағыттарды таңдау,
біздің пікірімізше, келесі принциптерге
негізделген: шаруашылық жүргізудің стра-
тегиялық аймақтарының тартымдылығын
бағалағаннан кейін жүзеге асырылады:
тауар өндірушілерді қызықтыратын шару-
ашылық жүргізудің стратегиялық аймақта-
ры үшін әлеуметтік-экономикалық жағдай-
ды жаһандық болжау, стратегиялық ай-
маққа сәйкес келетін кездейсоқ жағдайлар
мен маңызды беталыстардың ықпал ету
деңгейін талдау, осы аймақтағы тұрақсыз-
дық деңгейін бағалау, сұранысты анықтай-
тын факторларды талдау мен қалыптасқан
сұраныс жағдайында мүмкін болатын өз-
герістерді бағалаудан тұрады.

Оның үстіне, мақта өңдеуші өнеркәсіптегі кәсіпорындарды дамытудың негізгі қиындықтары ең алдымен, өміршеңдік стратегиясының бастапқы кезеңінде кәсіпорынды дамытудың ойластырылған стратегиясының жоқ болуынан да болып келеді.

Кәсіпорынның тиімді қызметі үшін кәсіпорын басшысымен ұзақ және орта мерзімді инновациялық стратегиялық жоспарлар мен даму бағдарламаларын қабылдау және іске асыру қажет.

Сондықтан инновациялық процестің тиімділігін арттырудың маңызды факторы-

[illegible]

Ниёз», «Авесто 2010», «Тоджи Гафуров» және басқа да кәсіпорындар толығымен істей бастаған. Ал, Қазақстанның сол бір уақыттардағы өндіріс ауқымы Өзбекстан мен Түркменстаннан едәуір төмен еді [9].

Елдер	1992 ж.	1996 ж.	2001 ж.	2006 ж.	2011 ж.	2014 ж.
Қазақстан	41	4	1	6	3	4
Қырғызстан	22	6	1	2	1	1
Тәжікстан	24	12	14	10	5	9
Түркменстан	21	26	54	80	103	128
Өзбекстан	183	105	181	144	200	219
Барлық Орталық Азия	291	153	251	242	312	361
Ескерту: мәліметтер негізінде автормен жасалған						

табылады. Сондықтан өнеркәсіптің сәтті дамуы сапалы да білікті адам капиталының болуына негізделетіндіктен, өңірдегі мақта-тоқыма саласын кәсіби мамандармен қамтамасыз ететін жоғары оқу орындары мен кәсіптік техникалық колледждерге маңыз берілуі керек. Сондай-ақ, салалық және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге, ел ішінде және ел тысында мамандарды оқытуға жұмсалатын шығындарды ұлғайту қажет. Осыған орай, экономиканың тоқыма өндірісін дамыту үшін барлық жағдайлар жасалуы тиіс. Бұл үшін қосымша құны жоғары ғылыми талданып енгізілген жоғары технологиялық өндірістерді ендіру, экономикалық өсу қарқыны мен сапасына едәуір шынайы ықпал ететін инвестициялық процестерді жүзеге асыру керек.

Сонымен бірге біз келтірген инновациялық процестерді жүргізуде кездесетін кедергілерді былайша топтастыруымызға болады:

- бірінші: біліктілік, әлеуметтік, техникалық және реттеу сияқты экономикалық кедергілер;

– екінші: инновациялық-технологиялық жаңалықтарды енгізуде кездесетін кедергілер – кәсіпорындарда болатын техникалық инфрақұрылым-инновациялық өнімді дайындау процесінен бастап, коммуникациялық құрылымдар байланысына дейін болатын көлденең (байланыстыратын технология тізбегі бойынша) және көлбеу (болашақта инновацияны ары қарай дамыту) байланыстарды пайдалануда болатын әртүрлі кедергілер;

– үшінші: әлеуметтік себептерге байланысты пайда болатын әртүрлі кедергілер, яғни көптеген кәсіпорындардағы басшылар мен инженерлердің ірі техникалық шешімдерді іске асыруға дайын еместігі;

9 Mombekova G., Turysbekova G., Baimbetova A. Managing Innovative Processes at Cotton Processing Enterprises in Central Asia Countries // International Journal of Economics and Financial Issues. - Turkey, 2016. - P. 1-8.